

Юрій Стецик

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ В УЧНІВСЬКІЙ СПІЛЬНОТІ УМАНСЬКОГО ВАСИЛІАНСЬКОГО КОЛЕГІУМУ (1765–1816 рр.)

Сьогодні, коли спостерігається реформування державної системи освіти в Україні та заснування приватних церковних навчальних установ, виникає необхідність не тільки модернізувати навчальний процес, але й передбачити формування серед учнівської молоді гуманістичних християнських цінностей. Адже тотальна комп'ютеризація школи несе в собі загрозу зменшення словесного спілкування учнів між собою та з учителем. Сучасна молодь активно користується соціальними мережами міжнародної інформаційної системи Інтернет, яка, пропонуючи різноманітні розваги, поглинає значну частину її вільного часу. Відповідно, ще не достатньо сформована особистість учня стоїть перед вибором, як організувати своє дозвілля: у формі розваги за допомогою комп'ютера чи активної участі в молодіжних заходах місцевої парафіяльної громади (відвідування недільної школи, участь у діяльності вівтарної та маріїнської дружин, церковного хору). Враховуючи сучасні соціальні виклики та перестороги, постає необхідність вдатися до вивчення досвіду не тільки європейської системи навчання, але й давньої української освітньої традиції, яка, на жаль, була перервана та знищена як російською царською владою, так і радянською атеїстичною тоталітарною системою.

Результати дослідження діяльності Уманського василіанського монастиря знайшли своє відображення як у загальних працях з історії Василіанського Чину в Україні, так і в краєзнавчих студіях з історії м. Умані та його освітніх інституцій¹. Особливої уваги заслуговують історико-краєзнавчі розвідки Ігоря Кривошеї, який, вивчаючи історію Умані, зібрав

¹ С. Гуцина, *Освітні заклади Умані: історичний аспект*. «Краєзнавство Черкащини: спецвипуск», ред. кол.: В.М. Мельниченко та інші, 2004, №7, с. 62–73; М. Павленко, *Базиліанський монастир: дослідження з історії уманського колегіуму у системі освітніх закладів України XVIII ст.*, «Уманська зоря», 1996, 30 жовтня, с. 3; M. Wojnar (OSBM), *Basilian seminaries, colleges and schools (XVII–XVIII)*, «Analecta OSBM», Ser. II, Sec. II, Vol. IX, Romae: PP. Basiliani, 1974, s. 48–63.

підставовий джерельний матеріал про діяльність місцевого василіанського монастиря. Зокрема, дослідник проаналізував діяльність фундатора монастиря та розробив періодизацію функціонування обителі. Краєзнавець досить докладно та змістовно розкрив один із напрямів діяльності ченців – провадження шкільництва для світської молоді, подавши кількісні та якісні освітні характеристики Уманського василіанського колегіуму². Значно краще розкрита діяльність василіанської повітової школи після входження Умані до Російської імперії, оскільки з цього часу зберігся значний масив джерел³. Сучасна церковна та краєзнавча історіографія цього духовного осередку представлені дослідженнями в інституційному та культурно-освітньому аспектах⁴. Нам вдалося зібрати та запровадити до наукового обігу біографії ченців-професорів Уманського колегіуму та філософсько-теологічних студій⁵.

У цій статті ставимо за мету проаналізувати навчальну програму Уманського василіанського колегіуму та зауваження візитаторів 1816 р. для визначення основ формування християнської духовності в середовищі учнівської спільноти.

Історія фундації василіанського монастиря та його освітніх інституцій (колегіуму, філософсько-теологічних студій, парафіяльної початкової та повітової шкіл) розглянуто нами крізь призму педагогічних кадрів в окремих авторських публікаціях. Тож не будемо зупинятися на огляді освітніх фундацій, а перейдемо до характеристики навчальної програми та зауважень шкільних візитаторів⁶.

Під час здійснення дослідження нам не вдалося віднайти навчальної програми Уманського василіанського колегіуму (1765–1794 рр.). Проте про викладання окремих предметів довідуємося з біографій ченців-професорів цієї інституції: риторики, поетики, геометрії, алгебри, синтаксису, граматики, катехизму. Значно докладнішу інформацію подає навчальний план Уманської василіанської повітової школи за 1816 р., що дозволяє ретроспективно залучити його дані для попереднього періоду діяльності освітньої інституції: I – III – класи арифметика, географія, польська, латинська, російська, французька, німецька мови, рисунок, музика, зоологія, всесвітня історія; IV клас – арифметика, геометрія, тригонометрія, алгебра, риторика, математично-фізична географія (фізичні уміння), ботаніка, примусове право, всесвітня історія; V клас – грецька література, алгебра, фізика, фізіологія рослин, вакцинація, політична економіка, всесвітня історія.

² І. Кривошея, *Уманська василіанська школа в період свого розквіту (1796–1830 рр.)*, «Історико-педагогічний альманах», 2005, вип. 1, с. 94–100; id., *Уманський василіанський монастир (1765–1834)*, Умань 2009.

³ Wołyński (J. Giżycki), *O bazylianach w Humanii*, «Przewodnik Naukowy i Literacki», 1899, R. 27, s. 456–464, 562–570, 657–664, 744–752, 845–858, 938–946, 1031–1043, 1136–1182.

⁴ *Християнська Церква в Умані кінця XVIII – початку XX століття: монографія*, ред. кол.: Т. В. Кузнець, І. І. Кривошея, О. В. Скус, Умань 2012, с. 72–74.

⁵ Ю. Стецик, *Професори та магістри Уманського василіанського колегіуму (1765–1767 рр.): життєвий шлях до педагогічної праці*, «Емінак: науковий щоквартальник», 2016, № 1(13) (січень – березень), т. 1, с. 32–37; id., *Ченці-педагоги уманських василіанських шкіл (1769–1774 рр.): біографічний огляд*, «Емінак: науковий щоквартальник», 2016, № 2(14) (квітень – червень), т. 1, с. 22–28.

⁶ Ibid.

В усіх класах, окрім предметів гуманітарного та природничо-математичного циклів, обов'язково вивчалися дисципліни духовного спрямування: християнські та моральні науки, наука про ставлення людини до суспільства, наука про набуття скромності⁷. Тож розглянемо докладніше програмні вимоги до цих дисциплін, які формували основи християнської духовності.

Після вивчення християнської науки учні мали знати основи положення катехизму: про сутність Бога, про Боже об'явлення та ласки, що з нього походять, про неволю чоловіка, що походять від первородного гріха та його відкуплення, про артикули віри, про справи милосердя, про владу намісника, передану Христом для Святого Католицького Престолу, про Святі Тайни Сповіді та Причастя, про Боже та Церковне передання, знання Господніх молитов та молитов до Ангелів, про кінцеві речі, потрібні людині для спасіння, про загальні гріхи та гріхи проти Святого Духа, про віру, надію, милосердя, про молитву, про силу й дієвість Святих Дарів. Моральна наука вчила дотримуватися взаємних обов'язків між батьками та дітьми, учителями та учнями, панамі та слугами⁸.

Формування християнської духовності відбувалося й шляхом встановлення строго регламентованого графіку навчання. Навчання в школі починалося та завершувалося молитвою. О пів на сьому ранку учні йшли на Богослужіння, а далі до класу. Перед святковим днем після останньої лекції вирушали до церкви, де кожен учень мав визначене місце, каплан співав літанію⁹. Учні повинні були не тільки пасивно слухати Літургію, але й залучалися до церковного хору. Учнівська молодь, відповідно до встановленого звичаю, повинна була сповідатися щомісяця при ретельному контролі отців-професорів, у той час, як брати-ченці складали іспит сумління кожної неділі та кожного свята, а ієромонахи промовляли іспит сумління тільки раз на рік¹⁰.

Лекції тривали від 8.00 до 11.00 години та від 14.00 до 17.00 години дня. Префекти стежили за поведінкою учнів поза школою, за відвідування ними церкви для прочитання молитов. Виховання молоді провадили розумно, без поблажок, справедливо та підтримували їх добру мораль. Передусім потрібно було йти на молитву, а потім приступати до науки та викладання релігії. Прикладом духовної досконалості мали бути ченці-викладачі: ректор, префект, професор, учитель¹¹.

Богослужіння для учнів проводилися відповідно до освітніх правил у великій монастирській каплиці, яка займала окреме місце при храмі. Літургію відправляв один із вчителів школи в чітко визначені години. Великий монастир із мурованими трьома крилами був накритий дерев'яними гонтами. У монастирській школі знаходилися лекційні зали, житлові кімнати

⁷ Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 3279, арк. 12.

⁸ Ibid., арк. 10.

⁹ Ibid., арк. 11.

¹⁰ Ю. Стецик, *Реформаційний декрет протоігумена Інокентія Матковського (02.07.1781 р.) як джерело до вивчення чернецтва Уманського василіанського монастиря*, «Емінак: науковий щоквартальник», 2016, № 3 (15) (липень-вересень), т. 1, с. 22–27.

¹¹ Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 3279, арк. 15.

для конвікту, каплиця, бібліотечний зал, монастирська бібліотека.

Загалом, у книгозбірні станом на 1816 р. нараховувалося 2 658 різномовних книг та рукописні предметні нотатки, які були власністю Чину. Усі книги перебували в доброму стані та належно зберігалися. Окрім цих книг, за рік часу – із липня 1814 р. до липня 1815 р. – прибуло 52 праці. Жителі Київської губернії закупили 105 книг. Настоятель о. Юстин Каричковський зобов'язався щорічно з прибутків монастиря видавати 2 000 польських злотих¹². Проте під час проведення візитації школи 1816 р. з'ясовано, що жодних коштів на придбання книг із монастирської каси так і не було надано. На 1816 р. Уманська школа передплачувала такі періодичні видання: «Литовський кур'єр», «Варшавська пам'ятка», «Варшавський щоденник», «Варшавська історично-політична пам'ятка», російські періодичні часописи «Син Вітчизни», «Петербурзькі відомості», «Вісник Європи». Однак кожен учень повинен був мати власні книжки для навчання¹³.

Окрім бібліотеки, школа мала навчальні інструменти для викладання фізики: пневматичну машину, електричну машину, складальний мікроскоп тощо. У навчальному кабінеті знаходилося кілька дерев'яних моделей господарських споруд (млин, броварня тощо), виготовлених Стефаном Бабильським, учнем п'ятого класу, який мав здібності до механіки. Школа мала цілу колекцію мінералів – 500 штук, подарованих радником Польського королівства Людвіком Менцелем¹⁴.

Шкільна каса станом на 1816 р. нараховувала 200 польських злотих, складених жителями Київської губернії й подарованих для щорічного утримання школи, які були передані з Уманської повітової каси. Дохід шкільної каси з 1810 до 1816 р. становив 1 210 рублів, а видатки – 1 164 рублі: у касі залишилося 46 рублів¹⁵.

Уманська школа мала колись велику кількість учнів. Перед 1773 р. їх кількість сягала 800 осіб, а від 1791 р. – зменшилася до 330 осіб, а найменше – до 263 учнів: у 1811 р. – 263, 1812 р. – 368, 1813 р. – 266, 1814 р. – 367. Уманській повітій школі станом на 1816 р. підпорядковувалися парафіяльні школи в Маньківці, Умані, Телеївці Таращанського повіту. У цих парафіяльних початкових школах, окрім читання та писання, вивчали предмети, передбачені навчальним планом для I – II класів.

Деякі учні мешкали в монастирському конвікті. Проте таких була меншість, адже більшість проживали на квартирах. Зокрема учнів IV–V класів відправляли на квартири. Учні оплачували проживання в конвікті чи на квартирі. Конвікт міг прихистити тільки 34 учні. Монастир утримував за власний кошт лише 12 учнів. Заборонялося виганяти убогих учнів із монастирської кухні: їм давали їжу, яка залишалася після трапези насельників обителі¹⁶.

Під час проведення генеральної візитації Уманської повітової школи (1–9 липня 1816 р.) комісія визначила цілий перелік недоліків, які потрібно

¹² Ibid., арк. 17.

¹³ Ibid., арк. 41.

¹⁴ Ibid., арк. 42.

¹⁵ Ibid., арк. 43.

¹⁶ Ibid., арк. 44.

було ліквідувати для покращення педагогічної праці:

1. Запровадити книгу для реєстрації вхідної освітньої документації від владних установ.
2. Створити окрему книгу для запису надходжень, пожертв та подарунків для школи.
3. Започаткувати книгу для методологічних записок.
4. Впорядкувати книгу для статистичних та наукових записів про речі та предмети, які стосувалися історії та фінансів.
5. Різноманітна вихідна документація школи (листи, рапорти, накази та інші) у копіях повинна була зберігатися при актах школи.
6. Колекцію мінералів Людвіка Менцеля потрібно було впорядкувати та укласти її реєстр.
7. Запровадити спосіб малювання на таблиці меж кордонів держав, враховуючи поступ у розвитку географії,
8. Потрібно закупити спеціальне спорядження для проведення мірничої практики, оскільки на час візитації воно відсутнє.
9. Запровадити спільне читання вголос у першому класі.
10. Потрібно змістовніше вивчати огородництво та лісництво.
11. Ректор школи повинен видавати партикулярні листи (накази) для покращення організації навчального процесу.
12. Учитель вимови повинен зацікавлювати своїх учнів до укладання листів, інструкцій тощо.
13. Необхідно укласти звіт про виконання приписів щодо вакцинації дітей.
14. Побаження освітньої влади, щоби навчальні кабінети зоології та мінералогії були розширені та удосконалені.
15. Необхідно надати 2 000 польських злотих, які монастир обіцяв виділити для потреб школи¹⁷.

У 1815/1816 навчальному році в Уманській повітовій школі викладали не тільки ченці-професори, але й світські вчителі:

- о. Граціан Мікулінський, ігумен монастиря та школи, префект школи та вчитель фізики та натуральної історії;
- о. Леонтій Скібовський, учитель вимови (риторики), права та історії;
- о. Клементій Гриневецький, учитель математики;
- о. Юліян Лубчанський, учитель польської та латинської мов;
- о. Йосафат Кісілевич, учитель християнської та моральної науки;
- о. Анатолій Охримовський, учитель географії та арифметики.

Світські вчителі:

- Домінік Будницький, учитель французької та російської мов;
- Шимон Ортинський, учитель німецької мови;
- Кароль Худецький, учитель рисунку.

Світські вчителі-помічники:

- російської та французької мов – Вінкентій Полчинський, Клементій Янчинський, Францішек Ленс, Василь Чернєсевич.

¹⁷ Ibid., арк. 45.

- музики – на скрипці Ян Резолд та інших інструментів і танців – Павел Кніх¹⁸.

Отці-професори мали дбати про місцеву монастирську школу, утримуючи її в належному стані, ретельно та ґрунтовно готуватися до занять і досконало та вчасно без запізньєв приходили до класу та навчати відповідно до приписів Едукаційної Комісії. Усі здібні учні мали залучатися до відкритих диспутів, на які також мали приходити брати й отці для рецензування виступів та для надання заохочення молоді до науки. До обов'язків отця-префекта також включено складання звітів для Едукаційної Комісії з демонстрацією результатів освітньої праці серед студентства. Протоігумен о. Інокентій Матковський у 1781 р. рекомендував, щоб учнів, які не проявляють здібностей до науки, не переводити з однієї школи до іншої, адже колегіум має давати належний рівень освіти¹⁹.

Під час проведення дослідження вдалося встановити, що навчальний план Уманської василіанської школи зазнавав постійних змін та доповнень, враховуючи нові виклики часу. Адже епоха Просвітництва (кінець XVIII – початок XIX ст.) вимагала не тільки грамотного духовенства, але й інтелектуально обізнаного найманого робітника, який би міг виконувати різні професії. Не зважаючи на ринкові замовлення промислової революції, ченцям-педагогам вдалося поєднати дві складові навчального процесу: релігію (віру) та науку (раціональне мислення).

Бібліографія

Гущина С., *Освітні заклади Умані: історичний аспект*, «Краєзнавство Черкащини: спецвипуск», ред. кол.: В.М. Мельниченко та інші, 2004, №7, с. 62–73.

Кривошея І., *Уманська василіанська школа в період свого розквіту (1796–1830 рр.)*, «Історико-педагогічний альманах», 2005, вип. 1, с. 94–100.

Кривошея І., *Уманський василіанський монастир (1765–1834)*, Умань 2009, 28 с.

Павленко М., *Базиліанський монастир: дослідження з історії уманського колегіуму у системі освітніх закладів України XVIII ст.*, «Уманська зоря», 1996, 30 жовтня, с. 3.

Стецик Ю., *Професори та магістри Уманського василіанського колегіуму (1765–1767 рр.): життєвий шлях до педагогічної праці*, «Емінак: науковий шоквартальник», 2016, № 1(13) (січень – березень), т. 1, с. 32–37.

Стецик Ю., *Ченці-педагоги уманських василіанських шкіл (1769–1774 рр.): біографічний огляд*, «Емінак: науковий шоквартальник», 2016, № 2(14) (квітень – червень), т. 1, с. 22–28.

Стецик Ю., *Реформаційний декрет протоігумена Інокентія Матковського*

¹⁸ Ibid., арк.52.

¹⁹ Ю. Стецик, *Реформаційний декрет протоігумена Інокентія Матковського...*, с. 25.

(02.07.1781 р.) як джерело до вивчення чернецтва Уманського василіанського монастиря, «Емінак: науковий шоквартальник», 2016, № 3 (15) (липень-вересень), т. 1, с. 22–27.

Християнська Церква в Умані кінця XVIII – початку XX століття : монографія, ред. кол.: Т.В. Кузнець, І.І. Кривошея, О.В. Скус, Умань 2012, 148 с.

Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 3279, 85 арк.

Wojnar M. (OSBM), *Basilian seminaries, colleges and schools (XVII–XVIII)*, «Analecta OSBM», Ser. II, Sec. II, Vol. IX, Romae: PP. Basiliani, 1974, s. 48–63.

Wołyniak (J. Giżycki), *O bazylianach w Humaniu*, «Przewodnik Naukowy i Literacki», 1899, R. 27, s. 456–464, 562–570, 657–664, 744–752, 845–858, 938–946, 1031–1043, 1136–1182.

Юрій Стецик

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

**ФОРМУВАННЯ ХРИСТИАНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ В
УЧНІВСЬКІЙ СПІЛЬНОТІ УМАНСЬКОГО ВАСИЛІАНСЬКОГО
КОЛЕГІУМУ (1765–1816 РР.)**

Анотація: Подано огляд навчальної програми Уманської василіанської повітової школи та пропозиції візитаторів щодо покращення адміністративного управління та матеріально-технічного забезпечення. Визначено шляхи формування християнських гуманістичних цінностей серед учнівської молоді: вивчення християнської та моральної наук, відвідування храму та участь у Богослужіннях, прийняття Святих Тайн, молитовні практики.

Ключові слова: колегіум, конвікт, повітова школа, професор, навчальна програма, візитація.

Stetsyk Yuriy

Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych

**THE FORMATION OF CHRISTIAN SPIRITUALITY
IN THE STUDENT COMMUNITY OF THE BASILIAN COLLEGE IN
UMAN (1765–1816 YEARS)**

Summary: Presents an overview of the curriculum Uman Basilian County schools and visitor offers on improvement of administrative management and logistics. The ways of formation of Christian humanistic values among students: the study of Christian and moral sciences, temple attendance and participation in worship services, partake of the Holy Mysteries, the practice of prayer.

Keywords: College, Konvikt, County school, Professor, curriculum, visitation.